نوور و شێوەکانی
لە شیعری (جزیری)دا

پ.ی.د.یادگار ڕەسوڵ باڵەکی **د.هێمن عومەر خۆشناو**
بەشی کوردی /فاکەڵتیی ئاداب/ زانکۆی سۆران

پێشەکی:

نوور و شێوەکانی لە شیعری (جزیری*) دا، ناونیشانی ئەو لێکۆڵینەوەیە کە هەوڵدەدات لە چەمکی نوور و ئەو شێوە جیاوازانەی کە لە سیاقدا خۆیان بەرجەستە دەکەن، بکۆڵێتەوە. لەو ڕوانگەوە پشت بەو تیۆرانە بەستراوە کە بزاڤی سۆفیگەری و عیرفان لە هەمبەر ئەم چەمکەدا خستوویانەتە ڕوو.

کەرەستەی ئەم لێکۆڵینەوەیە شیعرەکانی (مەلای جزیری)یە**، بەو پێیەی مەلای جزیری شاعیرێکە کە کاریگەریی سۆفی و عاریفەکانی پێش خۆی بەسەرەوەیە و گەیشتۆتە ئەو ڕادەیە کە هەندێک ڕوانینی تایبەت بەخۆی هەبێ و بە یەکێک لە عاریف و شاعیرە گەورەکانی سەردەمی خۆی دادەنرێ، لەم ڕووەوە زۆر بە وردی مامەڵەی لەگەڵ چەمکی نوور کردووە. ئەوەی ئێمەش تێبینیمان کردبێ، تاکە شاعیری کوردە کە هێندە بە وردی و کارزانانە ئەم چەمکەی بەکارهێناوە. لەلایەکی تر بۆیە پێویست بوو ئەم چەمکە بخرێتە ڕوو، تا ئێستا وا بە فراوانی قسە لەبارەی ئەم چەمکە نەکراوە و بەندیواربوونی لەگەڵ شیعردا ڕوانینێکی تازەی هێناوەتە کایەوە و شێوەیەکی دیکەی بە جۆر و چۆنیەتی چنینی شیعری کوردی بەخشیوە.

ئەو میتۆدەی بۆ ئەم لێکۆڵینەوەیە بەکارهاتووە بریتییە لە میتۆدی وەسفیی شیکاریی بەراوردانە، کە پێمان وابووە باشترین ڕێگایە بۆ ئەوەی چەمکەکان لە سیاقی تایبەتی خۆیاندا شیبکرێنەوە و لەگەڵ

چەمکی تردا بەراورد بکرێن بۆ گەیشتن بە واتایەکی دیکە لە ڕاڤەکردنی دەقی شیعریدا. لەو سۆنگەیەوە باسەکە دابەشی سەر دوو تەوەرە کراوە، تەوەرەی یەکەم بۆ نوور لە قورئان و سەرچاوە ئیسلامییەکان تەرخانکراوە، کە سەرەتا چەمکی نوور لە قورئان و پاشان لە تێگەیشتنی سۆفییانەدا خراوەتە ڕوو. هەرچی تەوەرەی دووەمە تایبەتە بە چەمکی نوور لە شیعری جزیری، کە ئەویش دابەشی سەر چەند سەرەبابەتێک دەبێ، لەوانە چەمکی نوور وەک بنەمایەک بۆ ڕاڤەی جودا، کە هەریەک لە شێوەکانی نوور وەک نووری نار و نووری نۆشین و نووری بەرزەخی و نووری نوور و نووری خودا و نووری ئەحمەدی باسیان لێوەکراوە. دواتر لق و شێوەکانی نوور کە بریتین لە هەریەکە لە نووری ئەحمەدی و شێوەکانی و هەروەها نووری تاریکی، کە نووری بوونی ئیبلیسییە قسەیان لەبارەوە کراوە. لە هەموو ئەمانەدا بە نموونەی شیعرەکانی جزیری ڕوانین و ڕوئیای جزیری لەهەمبەر شێوەکانی نوور خراوەتە ڕوو، کە بریتین لە پەیوەندیی نوور لەگەڵ چەمکەکانی (ئافتاب، ڕۆژ، عەرش، مەشریق، جەمال، خەتوخاڵ، ئەزەل) دواتر بنەماکانی ناو چوارچێوەی نوور لە تاریکی، بەتایبەت پەیوەندیی لەگەڵ جەلال و چەشم و زوڵف ڕوونکراوەتەوە. لە کۆتاییشدا بە چەند خاڵێک ئەنجامی لێکۆڵینەوەکە خراوەتە ڕوو، دواتریش سەرچاوەکان بە ڕیزبوونی هیجایی ڕیزکراون.

نوور لە قورئان و سەرچاوە ئیسلامییەکاندا

١-١. نوور لە قورئاندا :

قسەکردن لەبارەی چەمکی نوور لە شیعری کلاسیکیدا، هەر دەمانباتەوە بۆ سەرچاوە ئیسلامییەکان، بەتایبەتیش قورئانی پیرۆز کە ئەم چەمکەی نەک هەر فەرامۆش نەکردووە، بەڵکو لە سیاقی جیاوازی واتاییشدا بەکاریهێناوە، بەو واتایەی لە چوارچێوەی فراوانبوونی واتاییدا خۆی بەرجەستەکردووە. لە سۆنگەی ئەوەی دەقی سۆفییانەش

یەکێک لە سەرچاوەکانی بریتییە لە قورئان و کەلەپووری ئیسلامی، بۆیە بە گوشراوی لە دەوری بنەماکانیدا دەخولێتەوە، بەڵام لە مامەڵەکردن لەگەڵیدا تایبەتمەندیی خۆی بەدەستهێناوە بەوەی لە شێوەی هەڵمژینی سەرچاوەکەدا، بە سیاقی جودا خۆی نمایش کردووە.

لە قورئانی پیرۆزدا وێڕای ئەوەی لە چەندین شوێندا ئەم چەمکە هاتووە، بەڵام ئەوەی هەرە سەرەکییە بریتییە لە ئایەتی (اللهُ نُورُ السمواتِ وَالأرضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشكواةٍ) [1] ، کە دواتر بەلای ڕاڤەکەرانی قورئان، ڕاڤەی جودای هەڵگرتووە و هەر تەنیا سیاقی ئەم ئایەتە بۆتە سەرچاوەی بنەما عیرفانییەکانی عاریفە گەورەکان و پاشانیش شاعیرانی سۆفی بە چەندین شێوەی جیاواز لە تێگەیشتنیان بۆ ئەم ئایەتە سوودیان بینیوە و لەناو شیعرەکانیاندا تەوزیفیان کردووە.

ئەوەی لەم ئایەتە هەڵدەهێنجرێ، بریتییە لە پەیوەندییەکانی نێوان (خودا و نوور، نوور و ئاگر، نوور و چرا، نوور و شووشە، نوور و هەسارە و ئەستێرەکان، نوور و زەیت (ڕۆن)، نوور و ڕووناکی، نووری لە نوور پەیدابوو، ...هتد). لەلایەکی تر ئەم ئایەتە نوێنەرایەتی تێگەیشتنێکی تایبەت لەناو قورئانی پیرۆزدا دەکات، کە زۆرترین و قووڵترین تەئویل و لێکدانەوە لەخۆدەگرێ.

قورئان جگە لەوەی سوورەتێکی تەواوی بەناوی نوور کراوە، بە زێتر لە دە واتاش هاتووە[2]، کە دیارترینیان بە واتای خودا، پێغەمبەر و قورئان هاتووە. لەلایەکی تریش فەرموودەکانی پێغەمبەریش لە دەستنیشانکردنی ئەم نوورەی خودا خاڵی نین، لەو ڕوانگەوە دەفەرموێت: (ان لله سبعين الف حجاب من نور وظلمة لو كشفها لاحرقت سبحات وجهه كل من ادركه بصره) [3].

١-٢. نوور لە تێگەیشتنی سۆفییانەدا:

بێگومان هەر خودی لێکدانەوە بۆ قورئانی پیرۆز بە بێ لە قالبدانی لە چوارچێوەی ڕێباز و میتۆدی جودا، تێگەیشتنی جۆراوجۆر هەڵدەگرێ، ئەمەش لەبەر هەڵکەوتەی چنینی وشە و ڕستەکانی و هێزی

واتــاییيەکەی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشــدا هەمــوو ئەوانەی لە ڕوانگەیەکــی تایبەتەوە لە قورئان ڕادەمێنن، ئەوا بە گوێرەی ئەو ڕوانینە، تێگەیشتنی تایبەت دەسازێ، بەتایبەتی عاریفە گەورەکان و زانا دیارەکانی جیهانی ئیسلامی بە درێژایی مێژوو توانیویانە واتای وا هەڵبکرێنن، کە دواتر مشــــتومڕی زۆری بەرجەســــتەکردووە و پاشــــان شــــاعیرانیش ئەم تێگەیشتنانەیان تێکەڵی ناو دەقەکانی خۆیان کردووە.

ئــایەتی (نــوور) یەکـێکە لەو ئایەتــانەی کە زۆرتــرین تێگەیشــتنی لەخۆدا هەڵگرتووە، بە جۆرێک تێگەیشـتنەکان هێندە ورد کراونەتەوە، وای لێ هاتووە، ئەوەندەی بەرەو مەعنەوییەت دەبردرێن، ئەوەندە واتا ڕووکەشییەکە لەخۆیاندا بەرجەستە ناکەن. ئەم بارە مەعنەوییە کاتێک دەقی ئەدەبیش دادەپۆشێ، لەلایەک دەقەکە بە ئاڕاستەیەکی تەمومژاوی دەبـات و لەلایەکـی تـریش ئەگەر دەقەکە مـامەڵەی تـایبەت لەگەڵ ئەم تێگەیشتنانەدا بکات بۆ ئایەتی نوور و بۆ چەمکی نوور، ئەوا دوو قات بەرەو نائاسـایی واتـا و تێگەیشـتنێکی ئـاڵۆز دەچێت، لەمەشـدا وێـڕای شیعرییەت بەخشین بە دەق، وەرگرێکی شارەزایشی گەرەکە، کە کۆد و نهێنی و لایەنی تاریکی دەق ڕووناک بکاتەوە.

(غەزالـی) یەکێـک لەو زانـا و سـۆفییە گەورانەیە، کە مـامەڵەیەکی تـایبەتی لەگەڵ ئەم ئـایەتە کردووە و ڕاڤەیەکی ڕۆحییانەی بۆ چەمکی نوور کردووە، لەوەدا مرۆڤ کاتێک کارلێک لەگەڵ ئەم چەمکە دەکات، ئەوا دەبــێ قۆناغەکــان ببــڕێ. هەروەک چــۆن قورئــان لە ئــایەتەکەدا نمـوونەی ئەم نـوورە خـوداییە بەم شـێوەیە دابەش دەکـات: نمـوونەی نــــوورەکە وەک قەنــــدیلۆکەیەکە، ئەم قەنــــدیلۆکەیە چرایەکــــی تێــــدا داگیرســــاوە، ئەم چــرایەش لەنــاو شووشــەیەکدایە، شووشــەکەش لە درەختێکەوە سەرچاوەی گرتووە کە نە ڕۆژهەڵاتی و نە ڕۆژئاواییە، بە هـۆی ڕۆنێک ڕۆشـنایی دەداتەوە، ئەگەر ئـاگری تێدا بەرنەکەوێت ئەوا نـوورە لە نوورێـک. هەتـا ئێـرە واتـایەکی ڕووکەش هەڵـدەگرێ، بەڵام بەلای غەزالییەوە، لێکدانەوەکە پەیوەندی بە ڕۆحی مرۆڤییەوە هەیە و

قۆنـاغ و پلەکـانی دەبـێ ئەم ڕیزبەنـدییە ببـڕن و هەر ڕیزبەنـدییەکیش پلەیەکـی ڕۆحـی مـرۆڤییە، کە نـوورەکە ڕۆشـنی دەکـاتەوە. هەر لەم ڕووەوە (نەسەفی)یش هەمان ڕا و بۆچوونی هەیە بۆ ئەوەی تێگەیشتنی نوور بۆ پلەبەندکردنی ڕۆحی مرۆڤ بێ و مرۆڤەکان دەبێ بە بڕینی سـلوکەوە ئەم نـوورە وەربگـرن، هەر وەک لەم هێڵکـارییە ڕوون دەبێتەوە: [٤]

الله نور السموات والارض

↑

نووری نوور(نور علی نور) ← ڕۆحی قودسی پێغەمبەرانە

↑

درەختی زەیتوون ← ڕۆحی فیکری

↑

چرا ← ڕۆحی عەقلی

↑

شووشە ← ڕۆحی خەیاڵی

↑

چرادان ← ڕۆحی هەستیار

لێرەدا دەردەکەوێ، ئەم نـوورە وا کارلێک لەگەڵ ڕۆحـی مـرۆڤ دەکات، کە بەهۆی ئەم پلەبەندییەوە نوورەکە بناسرێتەوە و دواتر پلە بە پلە تـا دەگـاتە نـووری ڕاسـتەقینەی خـودا، کە بەلای ئەوانەوە هەر ئەم نـوورە سـەرچاوەی نوورەکـانی تـرە و چـۆنیەتی هاتنیشـی لەگەڵ ئەم پلەبەندییانە و دواتر دەستنیشـانکردنی جۆری ڕۆحەکان لەم ڕوانگەوە تێگەیشتنێکی تەئویلیانەیە و لەو سۆنگەشەوەیە شیعر و دەقی سۆفییانە مامەڵەی لەگەڵ ئەم چەمکەدا کردووە و لەگەڵ چەند چەمکێکی تریشدا مەداری کردووە، کە هەر یەکێک لەوان بۆ تێگەیشتن لە دەقی شیعری جێگەی دیارە، چونکە هەموو چەمکەکان دواجار دەوروبەر (سیاق)ێکی واتایی دێننە کایەوە، کە بۆ تێگەیشتنی ئەمڕۆی دەقی شیعری گرنگیی تایبەتییان هەیە.

حەسەنی بەسری (-١١٠ك) دەڵێ: (مەبەست لەم ئایەتە، دڵی بڕوادارو نووری یەکتاپەرستییە، چونکە دڵی پێغەمبەران نوورانیترە لە نووری ڕووکەشی). هەر لەو چوارچێوەیەشدا توستوری (-٢٨٣ك) لەبارەی ڕاڤەی ئایەتی نوور و لەژێر ڕۆشنایی ڕایەکەی حەسەنی بەسری پێی وایە: نوور نموونەی قورئانە، وەک چۆن چرایەکە "مصباح"ـە، شووشەکە "زجاجة"یە، ئەم چرایە مەعریفەتە، فتیلەکەش فەرائیزەکانە، ڕۆنەکەیش دڵسۆزییە و نوورەکەیشی نووری پەیوەندیکردنە، هەرکاتێک دڵسۆزی هەبێ، ئەم چرایە دەدرەوشێتەوە و هەر کاتێکیش ئەم فەرائیزە بە حەقیقەتەوە پەیوەست بێت، چرایەکەش بە نوور دەدرەوشێتەوە[٥].

مەشایەخی تەسەووف دەڵێن: مەبەست لە نوور لەم ئایەتەدا نووری دڵی عاریفانە بە تەوحیدی حەق. هەروەک (تەهانەوی) دەڵێ: نوور لای سۆفییەکان دەرکەوتنی حەقە لە خودی خۆیاندا کە ئەمەش وجوودی حەقە. یان بە مانایەکی تر نوور تەجەللای زاتە، کە گوزارشتە لە هەموو نوورەکانی ئەسماء و سیفاتی خوا کە دەفەرمووێ (فأينما تولوا فثم وجه الله). مادامیش هەموو بوونەوەرەکان پلەیەکن لە نووری حەق، بۆیە نووری حەقیقەتیش ئەوەیە کە غەیری خۆی ڕۆشن بکاتەوە، ئەگەر وا نەبوو پێی ناوترێ نوور، لەبەر هەندێیە خۆر نوورە، مانگ نوورە، چرا نوورە، بەو مانایەش نا کە لە خودی خۆیاندا ڕۆشنن، بەڵکو بەو مانایەی کە دەوروبەری خۆیان ڕۆشن دەکەنەوە. لەو سۆنگەیەش ئاو و ئاوێنە با بۆ خۆیان ڕۆشن بن، بەڵام نووریان پێ ناگوترێ، چونکە دەوروبەریان ڕۆشن ناکەن. لەبەرئەوە (الله) ڕۆشنکەرەوەی ئاسمان و زەوی و ڕۆحەکانە و هەموو نوورەکان لەو سەرچاوە دەگرن. [٦]

هەموو ئەم ڕا و بۆچوونانە و ڕا و بۆچوونی عاریف و گەورە زانای تر، هۆشمان لەسەر ئەوە دەسەنگرێننەوە، کە خودا بۆیە نووری ئاسمان و زەوییە و خۆی نوور و ڕۆشنایی دەخاتە دڵی بەندە، تا دڵ

ببێتە سەرچاوەی ڕۆشنایییەکان و لە دڵەوە هەنگاوە ستراتیژییەکانی چوونی مرۆڤ بەرەو ویساڵ و حەقیقەت و یەقین بچن!

١. چەمکی نوور لە شیعری جزیری دا :

مەلای جزیری وەک شاعیرێک و لە هەمانکاتدا زانا و سۆفییەکی سەردەمی خۆی، پیاوی ناو کەشی سۆفییانەی سەردەمی خۆی بووە، بە جۆرێک وێڕای بنەماکانی سۆفیگەری، کاریگەریی قورئانی پیرۆزیشی بەسەرەوەیە و هەر لەم سۆنگەیەوە خۆی لە چەمکی نوور نەبواردووە و لە سیاقی جۆربەجۆردا بەکاری هێناوە و پەیڕەوی بنەماکانی سۆفیگەری و ڕوانینە قووڵەکانی مەعنەوییەتی کردووە، کە دواتر لەگەڵ بونیادی وێنەی شیعریدا ئاوێزانی کردوون.

ئەوەی لە دیوانی (جزیری) دا هەڵدەهێنجرێ، تایبەت بە چەمکی نوور، بریتییە لە دوو شێواز، شێوازێکیان ڕاستەوخۆ ڕاڤەی ئایەتی قورئانی و فەرموودەکانی پێغەمبەرە، کە ئەمە وەک جۆرێک لە تێکهەڵکێش و دەقئاوێزانی ئاینی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ. هەرچی دووەمیانە سازاندنی وێنەیەکە بە هەوێنی نوور، کە هەڵگری بنەمای سۆفییانە و واتاگەلێکی تایبەتییە کە لێکدانەوەکان لەگەڵ چەمکی تری شیعریدا خۆی پەیوەست دەکات. بۆیە لەم ڕووەدا لێی رادەمێنین:

٢-١. نوور وەک بنەمایەک بۆ ڕاڤەکردنی جودا :

لە سۆنگەی ئەوەی جزیری وەک شاعیرانی سەردەمی خۆی بە قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر(د.خ) کاریگەربووە، بۆیە لەنێو جۆری ئەم کاریگەربوونەدا، چەمکی نووریش بێبەش نییە لەو کەرەستانەی کە شوێنێکی دیاریان لەناو شیعرەکانی جزیریدا هەیە، لەبەرئەوە دەتوانین لەژێر ڕۆشنایی تەفسیری زاناو عاریفەکان بۆ ئەم ئایەتە، چەند بنەمایەک دەستنیشان بکەین و خۆمان وەک وەرگرێک دابنێین بۆ کارلێککردن لەگەڵ چەمکەکەدا، چونکە کاتێک ئێمە وەک وەرگر مامەڵە

لەگەڵ چەمکی نوور دەکەین، دەبێ هەموو ئەو سیاقانەش بدۆزینەوە کە وشـەکەی لەگەڵ دێـت، بـۆ ئەوەی ڕوانینـی شـاعیر وەک پەیڕەوکـاری چەمکەکە ڕوون بێت. بێگومـان شـاعیریش وەک لاساییکردنەوەیەک بۆ فەلسـەفەی ئیشـراق و سـۆفیگەری بەتـایبەتی لاسـایی هەریەک لە (سـوهرەوەردی) [٧] و (نەسـەفی) کـردووەتەوە، کە دەتـوانین ئەم شێوانەی لێ دەستنیشان بکەین.

٢-١-١. نووری نار:

جزیـری وەک سـۆفییەکانی پـێش خـۆی ئەم بنەمـایەی یەکلاکردۆتەوە، کە نوور لە ئـاگری مەعنەوییەتەوە سەرچاوە دەگرێ، هـاتنی ئـاگریش بـۆ نـاو سیاقی شیعری بریتییە لە ئـاگری عیشـق، بەو پێـیەی تیـنە گەرمیـیەکە لە ئـاگرەوە و ڕۆشـنایی بەخشـینەکەش لە نوورەوە، بە ئـاوێتەکردنی هەردووکیان عیشـق و گەیشـتن بە حەقیقەت دێتەدی:

بێ نوور و نارێ موحبەتێ بێ نەقش و وەصفێ قودرەتێ
ناچین مەقامێ وەصلەتێ نور لنا واللیل داج /١١٢

لێـرەدا وێـڕای باسـکردنی نـوور و نـارەکە، لەگەڵیشـیدا فریکوێنسـەکانی قـودرەت و مەقـامی وەسڵەتیش ئاماژەیـان بـۆ کـراوە. لەلایەکـی تـر بەلای جزیـرییەوە نـارەکە سـەبارەت بە مـرۆڤەوە دەبـێ عیشـق بەرهەم بهێنـێ و وا بکـات جەسـتە بسـووتێنێ بـۆ ئەوەی ڕۆح بگاتە یەقین و بە وەسڵ شاد بێ. وەک دەڵێ:

موحبەتا صووری دو قسمە قوفڵ و مفتاح و طلسمە
هن ژ ڕووحن هن ژ جسمە نار و نوورە هن هەوایە /٢٦٢

تا دەگاتە:

هەر کەسێ موحبەت ژ ڕووحە موبتەلای نوورا سوبووحە
وی د دل دا سەد جورووحە جەذبە و لەرزین و تایە /٢٦٣

جزیـری پـێچەوانەی هەنـدێ حـاڵەتی مەولانـای ڕۆمـی، نـاری نەکردۆتە دژی نـوور، چـونکە بە لای مەولانـا (نـار وێڕای ئەوەی دژی

نوورە، درکەشە لە تەماع و خۆپەرستی و کرداری خراپە و ئەم ئاگری ئارەزووبازییەش تەنیا بە نوور دەکوژێتەوە)[٨] ، لە کاتێکدا لای جزیری هاوشێوەی غەزالی تێگەیشتنی بۆ فتیلەی ئایەتەکەی نوور بریتییە لە سووتان بەرەو گەیشتن بە وەسڵ و یار و نووری نوور.

٢-١-٢. **نووری نۆشین:**

هاویەکبوونی نوور لەگەڵ نۆشینی خواردنەوەیەک جۆرێک لە نائاسایی بوونی واتایی دێنێتەکایەوە، بەڵام ئەمە بنەمایەکی سۆفییانەی هەیە، بەو پێیەی مرۆڤ لێرەدا لەو دیو سروشت مامەڵە دەکا، لەوەشدا دەچێتە ڕیزی فریشتەکان و لەو نێوەندەشدا خۆراک و خواردنەوەکان خۆراک و خواردنەوەی دونیایی نین، بەڵکو هی ئاسمانین و هەڵبەت بۆ ڕۆحیش تەنیا نوور خورد و خۆراکە، لەبەرئەوە باشترین خواردنەوەی نوورانی بریتییە لە شەڕاب، کە ئەمەش بۆ خۆی تەئویلێکی گەرەکە، بەڵام بەکارهێنانی نوور وەک هاوشانی بۆ وشەی بادە و شەڕاب، دەلالەتێکی ڕۆحی هەیە و پلەیەکی بەرزی نووری ئیلاهییە کە وەسڵ و حەقیقەتی تێدا دەسەنگرێتەوە[٩]:

حەتتا ب نوورا بادەیێ ڕەنگین نەکی سەججادەیێ
دووری ژ وێ شەهزادەیێ دوڕ دانەیا گەردەن ژ عاج/١١٢

لێرەدا جزیری ئەمەی کردۆتە مەرج، کە دەبێ بە نووری بادە، واتە نووری ڕاستەقینە کە نووری خودایە، دەبێ ئەو بەرماڵە ڕەنگین بێ بۆ ئەوەی پەیوەندی پەرستشەکە ببێتە پەیوەندییەکی دوولایەنەو گیرابوونەکە مسۆگەر بێ، کە پەرستنێکە، دوورە لە هەموو پەیوەندییە مادییەکان (الا للە الدین الخالص). بە جۆرێک ئەم بەرماڵە پەرستشی تەواوی لێ ناکەوێتەوە، ئەگەر بە نووری بادە ڕەنگ نەکرێ، چونکە هاتنی بادەکە لە فەرهەنگی سۆفییانەدا سەرەتای عیشقی ئیلاهییە و لەگەڵ زاراوەکانی تری شەڕابدا چوارچێوەیەکی واتاییان هەیە[١٠].

٢-١-٣. نوور خودایە:

وێڕای ئەوەی بە پشتبەستن بە ئایەتی (اللهُ نُورُ السمواتِ وَالأرضِ)، خودا بە سەرچاوەی سەرەکی ڕۆشنایی زەوی و ئاسمان دەزانرێ، لەلایەکی تریش نوور و خودا یەکسان دەبن، بە جۆرێک بە لای سۆفییەکان و هەروەها حیکمەتی ئیشراقیش نوور و تاریکی بەرامبەر یەکتر نین، چونکە بەلای ئەوانەوە بەرامبەرییەکە لە بوون و نەبووندایە، واتە خودا و بوون بریتییە لە نوور، هەر جێگایەک کە خودای نەبێ تاریکاییە و عەدەمە، بۆیە بەو هۆیەوە لە فەلسەفەی شێخی سوهرەوەردی، نوور بۆ هەموو شوێنێک دەچێ، بەڵام تینی نوورەکە بە گوێرەی هەبوونەکە و ئامادەیی کەسەکە دەگۆڕێ و دەدرەوشێتەوە[١١]. هەر لەسەر ئەم ڕوانینەوە، سۆفییەکان بە مرۆڤی نووری ناو دەنرێن، ئەمەش لەبەر دوو هۆیە، یەکەمیان ئەوەیە ئەوان بڕوایان وایە نوور بناغەی بوونە و لەو ڕێگایەوە حەقیقەتی بوونەوەرەکان ڕۆشن دەبێتەوە. دووەمینیان بڕوایان وایە خودا دڵ بە هۆی کۆششەوە ڕۆشن دەکاتەوە، سۆفییەکانیش بەهۆی ئەم ڕۆشناییەی دڵانەوە هەندێ شتی پەنهانیان بۆ ئاشکرا دەبێ.[١٢] لەوەشدا (جزیری) هەمان بۆچوونی هەیە و نوور بە بنەمای بوون دادەنێ و پێی وایە پێش دروستبوونی هەموو بوونەوەرەکان نوور هەبووە و دواتر هەموو بوونەوەرەکان بە ئەندازەی کۆششی خۆیان ئەم نوورەیان بەرکەوتووە:

نوورن ژ سەر حەتتا قەدەم　　نەققاشێ سەرمەشقێ قدەم
پێ زەییناند لەوحێ عەدەم　　یەک یەک د وان دا چەشنە دا ٥٣/

جزیری لە دیوانەکەیدا زیاتر لە ١١٥ جار وشەی نووری بەکارهێناوە و تەنیا لە قەسیدەی (اللە سەحەر)دا ٣٧ جاری هێناوە، وێڕای ١٧جاریش وشەی تەجەلالا، کە بەشی زۆری یەکسانکردنی نوورە لەگەڵ خودا و ڕاڤەی ئایەتەکەی نووری قورئانی پیرۆزە.

٢-١-٤. **نووری بەرزەخ:**

لە نووری زۆر نزیکی خودا کە بە نووری ئەقرەب ناسراوە، دوو شت دەردەچن، یەکێکیان بەرزەخ و ئەویتریش نووری موجەڕڕەد، چونکە لە نووری ئەقرەبدا دوو حاڵەت هەیە، یەکێکیان هەژاری خود کە لێرەدا بە پێوەری نووری نوور لە خودی مرۆڤدا دێتە بینین، بەو واتایەی نووری هەژاری پێویستی بە نووری دەوڵەمەند (غەنی) هەیە، کە نووری خودایە، لەم هەژارییەشدا سێبەر بە دەست دێ، کە ئەمەیان بەرزەخی باڵایە، کە لەم جیهانە زۆر گەورەترە، دواتریش لە کاروباری شەریعەتدا هەمان خەملاندنی عەرش-ی بۆ دەکرێ[١٣].

جزیری ئەم مەسەلەیەی فەرامۆش نەکردووە و لەنێو ئەم پۆلێنکردنەی بۆ نوور، ئەم بەرزەخەی نزیک لە عەرش تەماشا کردووە و لە سەرەتاکانی هێنانەدیی نووری موحەممەدی داناوە:

سەرچەشمەیا ڤێ بەرزەخێ بەحرا جەمەد دابوو ڕەخێ
فەیضەک ژ نوورا بەرزەخێ داگرت و گەهـ گەهـ فوورەدا /٦٠

٢-١-٥. **نووری ئەحمەدی:**

نووری ئەحمەدی بابەتێکی عیرفانی و سۆفییانەیە و لە مێژووی عیرفانی ڕۆژهەڵاتیدا شوێنێکی دیاری هەیە، بەتایبەتی لای (سوهرەوەردی) و (غەزالی) و کە پێشتریش لای حەللاج بە حەقیقەتی موحەممەدی ناسراوە.[١٤] هەروەها لە دەقی شیعری (مەولانای ڕۆمی)ش ڕاشکاوانە باسکراوە، بابەتەکەش لەوەدا خۆی بەرجەستە دەکات، کە دوای دروستبوونی وجوود لەلایەن خوداوە، سەرەتای هەموو شتەکان لە نووری خوداوە نووری موحەممەدی پێغەمبەریش (د.خ) دروستبووە، جزیریش ئەم ڕاستییەی زۆر بە ڕاشکاوانە دەربڕیوە:

نوورەک ژ نوورێ وی ڤە کر گەنجا ظوهوورێ پێ ڤەکر
کەنزا خوە قوفل و مفتەکر هێژ وێ د قوفل و مفتەدا
حوسنەک مونەززەهـ صەووراند نوورا حەبیب ژێ ئافراند
عالەم د کونهێ حەییراند (روح القدس) جان نەفخەدا /٥٨

تا دەگاتە:

ناریَ ژ نوورا ئەحمەدی   سررا صفاتێ سەرمەدی
د ئایینەیا ذاتێ خوە دی   کەشفا کەمالاتێ خوەدا /٥٩

٢-٢. لقەکانی نوور:

دەتوانین لەژێر ڕۆشنایی بۆچوونی (عەینولقوزاتی هەمەدانی) دوو جۆر لە (نوور) دیاری بکەین، ئەوانیش نووری نوور (نووری ئەحمەدی) و هەروەها نوور لە تاریکی (نووری ئیبلیسی):(١٥)

١- نوور لە نوور (نووری ئەحمەدی و سیفاتی):
- ١- ئافتاب (فلما رأی الشمس بازغة)
- ٢- ڕۆژ (والنهار اذا جلاها)
- ٣- عەرش
- ٤ جەمال (ان أرواح المؤمنين من نور جمال الله)
- ٥- سەلام
- ٦- خەتوخاڵ
- ٧- مەشریق
- ٨- ئەزەل

٢- نوورلە تاریکی (زوڵمەت) (نووری ئیبلیس و سیفاتی):
- ١- ماهتاب (فلما رای القمر بازغا)
- ٢- شەو (والليل اذا يغشاها) و (والليل اذا يغشى)
- ٣- زەوی
- ٤- جەلال(ڕۆحی کافران لە نووری جەلالە)
- ٥- نەفرەت
- ٦- زوڵف و چاو (نیشانەی ئیبلیس)
- ٧- مەغریب (نووری ڕەشی عزرائیل)

٢-٢-١. بنەماکانی نووری نوور (نووری ئەحمەدی):

جزیری هەمان ئەو ڕێچکەیەی گرتووە، کە ئەم خشتەیە لەسەری ڕۆیشتووە، بە جۆرێک لە دابەشکردنی چەمکەکان بۆ هەریەکە لە

نووری ئەحمەدی و نووری ئیبلیسی هەنگاوەکانی بە گوێرەی گونجانی کەرەستە شیعرییەکە لە بەرژەوەندیی ڕوونکردنەوەی چەمکی (نوور) هێناوە. لەوەشدا وەرگر (المتلقي) ناتوانێ بەبێ ڕەچاوکردنی ئەم خشتەیەی سەرەوە شیکردنەوەیەکی زانستانە بۆ چەمکی نوور ئەنجام بدا، بەتایبەتی لە هاتنی سیاقی چەمکی نوور و فێلدە واتاییەکانی، کە هەموو جارێ لەگەڵ چەمکی تردا خۆیان گونجاندووە. بۆیە دەتوانین بەم شێوەیە پۆلێنیان بکەین:

٢-٢-١-١. پەیوەندیی نوور و ئافتاب:

وێڕای ئەوەی نوور و ئافتاب لە ڕۆشنایی بەخشین هاوبەشن، بەڵام هاتنی هەردوو وشەکە لەیەک سیاقدا مەدلوولی تایبەت بەخۆی هەیە، بە جۆرێک ئەگەر (خۆر حەقیقەتی نووری خودا و خودی یەکتاییە)[١٦] ، ئەوا چۆن نووری ڕاستەقینە بریتییە لە نووری نوورەکان (نور الانوار)، بە هەمان شێوەش خۆر- ئافتاب سەرۆکی ئاسمانە و چەندین نووری تری گەردوون لەودا سەرچاوە دەگرن[١٧]. بۆیە مادەم هەردووکیان نوور بە ئەوانیتر دەبەخشن، ئەوا پەیوەندییەکانیان پتەو دەبێ و لەو ڕوانگەوەش بنەمای عیرفانی لەو سۆنگەوە ئەم پەیوەندییە بەدیاردەخات، بە جۆرێک هاتنیان لە یەک سیاقدا ئەو سەرنجە دەنەخشێنن، کە هەڵبژاردنی ئافتاب وەک چۆن بۆ ئیبراهیم پێغەمبەریش سەرەتای هەوڵدان بووە بۆ دۆزینەوەی خودا لەو ڕێگایەوە، ئەوا بۆ شیعریش بۆ چنینی وێنەکە دەلالەتە لە نووری خودا و نوورێک کە لە نووری ئەحمەدی یان نووری ئەنوارەوە سەرچاوەی گرتووە. وەک دەڵێت:

ئافتابێ کو نە تەصویر ژ حوسنا تە بتن
(نورها فی نظری ظلمة داج وحلك) /٢٠٨

ئەم دێڕە ئەوە ڕوون دەکاتەوە، نووری ئافتاب ئەگەر لە یارەوە سەرچاوە نەگرێ ئەوا دەبێتە تاریکی، واتە هەڵبژاردنی ئافتاب بۆ

نوورەکە، نیشانەی لووتکەی بەهێزییە، چونکە سەرچاوەکەی نووری ڕاستەقینەیە، بۆیە ئەگەر لای ئەو نەهاتبێ، با بە ناو ئافتابیش بێ، بەڵام هەر دەبێتە ڕوونـاکیی جەستەیی و دواجـاریش سـەرچاوەکەی لە تاریکییەوە بەرجەستە دەبێ. هەر لەژێر ئەم ڕۆشناییەشدایە خشتەکە ئافتاب دەخاتە سەرووی فێلدەکانی تر، کە لە چوارچێوەی نووری نوورەوە مامەڵەیان لەگەڵ دەکرێ.

٢-٢-١-٢. پەیوەندیی نوور لەگەڵ ڕۆژ:

مەبەست لە ڕۆژ بریتییە لە (النهار)، کە پێچەوانەی شەوە و خودا لە قورئاندا سوێندی پێ خواردووە کاتێک دەفەرمووێ: (والنهار اذا جلیها). بەڵام لە ڕوانگە عیرفانییەکەوە، (ڕۆژ: نـوورێکە و ڕواڵەتـی خـودایەتییە و دەرخەری وەسـفە پیـرۆزە بێگەردەکـانی خـوداییە و بنەڕەتی هەموو خولقێنراوە ڕەگەزییەکانە.. ڕۆژ خاڵە نهێنییەکانە و جغزی نوورەکانە) [١٨] ، لەو ڕوانگەوەش جزیری دوای ئەوەی باس لە نووری ئەحمەدی دەکات، لەو نوورەشەوە باس لە تەجەللاکردنەکەی دەکات، کە چۆن دواتر وێڕای عەقڵ و ڕۆح، ڕۆژیش لە قەوسی قوببەدا خۆی نواندووە:

ئەڤ ڕەنگ تەجەللا کر سوبووح   ساقی ژ شەهکاسا فوتووح
مەی ڕێهتە جاما عەقل و ڕووح   ڕۆژ بوو د قەوسێ قوببەدا /٦١

بۆیە لێرەشدا ڕۆژبوون، دەرخەری نهێنییەکانی خودایە، لەنێو ئەم نهێنییانەشدا نهێنی نووری نوورە کە خودایە و دواتر لەم نێوەندەشدا نووری ئەحمەدی دەخەملێ.

٢-٢-١-٣. پەیوەندیی نوور و عەرش:

عەرش یەکێک لەو بنەمایانەیە کە نیشانەیە بۆ نووری ئەحمەدی، بە جۆرێـک پـێچەوانەی زەوی دێ، ئەگەر زەوی لە ئاسـتی ئاسـمان و خـودادا نـزم و نەوی بـێ، ئەوا عەرش وێـڕای بڵنـدییەکەی بە شـوێنی خوداش دادەنرێ، شوێنێکیش کە خودا هەڵبگرێ، دەبێ نقومی ناو نوور

بێ، دواتر ڕاستەوخۆ ئەم نوورە لە خوداوە پێش هەموو بوونەوەرەکان بۆ پێغەمبەر دێ، چونکە لەلایەک خودا لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمووێ: قُل مَن رَبُّ السَمواتِ السَبعِ وَرَبِّ العَرشِ العَظيمِ/ المؤمنون: ٨٦، هەروەها لەلایەکی تر دەفەرمووێ: رَفيعُ الدَّرَجاتِ ذُو العَرشِ/غافر: ١٥، لە فەرموودەی پێغەمبەریش هاتووە خۆرو مانگ و ئەستێرەکان لە نووری عەرشەوە دروستبوون، وەک دەفەرمووێ: حدثنا محمد بن يونس العصفري قال ثنا يزيد بن عمرو بن البراء الغنوي قال ثنا معقل بن مالك قال ثنا عبد الرحمن بن سليمان الأنصاري عن عبيد الله بن أبي بكر بن أنس قال سألت أنس بن مالک عن ثلاث خيال عن الشمس والقمر والنجوم من أي شيء خلقن فقال حدثني رسول الله صلى الله عليه وسلم إنهن خلقن من نور العرش. [١٩]. یان: جوانیی یوسف لە نووری کورسی و جوانیی پێغەمبەریش لە نووری عەرش سەرچاوەی گرتووە وەک دەفەرمووێ:

هبط جبرائيل فقال: إن الله يقول: حبيبي إني كسوت حسن يوسف من نور الكرسي وحسنك من نور العرش) [٢٠] .

جزیریش هەمان ئەم بنەما عیرفانییەی زۆر بە ڕوونی ڕەچاو کردووە و ڕاستەوخۆ لە خوداوە ئەم نوورە دێتە ناو عەرش و لە عەرشەوە تەجەللا دەکات و دەدرەوشێتەوە و لەپاشان ناوەکان دروست دەبن کە بنەمان بۆ هەموو بوونەوەرەکان. وەک دەڵێ:

نوورا تەجەللا هاتە عەرش — ئەسما حەمی لێ بوونە نەقش
شەوقا د وان چوو تا ب فەرش — ئسمان ب ذاتی سەجدەدا /٥٩
کاتب قەلەم دیسا گەڕاند — ئسمەک ژ ئسمان صەووراند
کورسی ژ نوورێ ئافراند — جەنناتێ خولد و سدرەدا /٦٠

٢-٢-١-٤. **پەیوەندیی نوور و جەمال** :

وێڕای ئەوەی جەمال خەسڵەتی خوایە و نووریش ناوی خوایە هەردووکیان یەکتربڕیشن لە پرسی نووری ئەحمەدیدا، بە جۆرێک خودا جوانە و جوانانیشی خۆشدەوێن، لە هەمان کاتدا هەموو نوورێک دەبێ

جوان بێ، چ جای ئەوەی نووری نوور كە نووری بنەڕەت و سەرەتایە. جزیری ئەم هاوكێشەیەی بەو ئاقارە بردووە، كە مرۆڤ و جیهانی دونیایی مادام سێبەری نووری ڕاستەقینەیە، واتە ئێمە لە نووری خوداوە ڕۆشنایی وەردەگرین و ڕۆحی بڕوادارانیش لە نووری خوداوە وەدیهاتووە، بۆیە بە جەمالی خوداش ئێمە بەرچاومان ڕوون دەبێ و دەتوانین ڕێ بكەین و دیدەمان بە ساغی دەمێنێتەوە. بە واتایەكی تر دووربوون لە نوور و جوانیی خودایی، واتە بێ چاو مانەوە و دووركەوتنەوە لە تەجەللای ڕاستەقینە، كە بریتییە لە نووری ئەحمەدی. وەك دەڵێ:

نوورێ چەشمێ مە كو عالەم مە ب چەشمێن تە ددی
ب جەمالا خوە تە وەك دیدەیێ بێ نوور كرین /٢٣٣

یان دەڵێ:

جەمالا نوورین صافە د وەجهێ تەجەللایێ /٣٩٠

٢-٢-١-٥. پەیوەندیی نوور و (خەت و خاڵ) :

خەت و خاڵ چ خەت و خاڵی ڕوخسار بێ، یان خەت و خاڵی نووسین بێ، لە هەردوو لاوە دەربڕی نوقتەی وەحدەت و یەكتاپەرستیی خودایە، بەتایبەتی لە یەكەمیاندا پرسی جوانی لە بۆتەی وێناكردنی عیشقی زەمینیدا دەسەنگرێنێتەوە، بەو پێیەی خاڵ بنەمای دەستپێكردنی هەموو ڕووبەرێكە، واتە هەموو شتەكان لە نوقتەوە دەست پێدەكەن، بۆیەشە ئەگەر لە سیاقی نوور هات، ئەوا دەچێتە چوارچێوەی نووری نوور. جزیریش ئەم ڕەنگدانەوەیەی فەرامۆش نەكردووە، وەك دەڵێ:

مە ژ دەستخەتا تەرحێن شەلال خال و خەطین نوورا زەلال
دانی ل صەندووقا ل بال مالێ مە سەد قەنتار خەط /١٧٩

لە لایەكی ترەوە زاراوەی خەط (پەیوەندیی بە مرۆڤی كاملەوە هەیە كە ئیبن عەرەبی بۆ یەكەم جار لێی دواوە و مەبەست لە مرۆڤی كاملیش حەقیقەتی موحەممەدییە)[21]. جزیری ئەم پەیوەندییە جارێكی تر

دووپات دەکاتەوە و ئەم نوورە لە چوارچێوەی نووری موحەممەدیدا دەخاتە بەرباس، کاتێک دەڵێ:

دیسا ل بەدرێ کاتبی کێشا ژ نوو ژەنگار خەط
نوورا ڕشاندی واهبی دەرگردشی پەرگاری خەط /١٧٩

٢-٢-١-٦. پەیوەندیی نوور بە مەشریق:

مەشریق بە واتای ڕۆژهەڵات، ئەو شوێنەی کە خۆری لێ هەڵدێ، لە ئەدەبیاتی سۆفییانەدا شوێنێکی گرنگی هەیە، بەوەی (تەجەلییاتی زاتە)[٢٢]، بەتایبەت ئەو کاتەی لەگەڵ چەمکی نووردا بەندیوار دەبێ. لەلایەکی تر پرسی ئیشراقیش کە نوێکەرەوەکەی (سوهرەوەردی)یە و ئەمیش لەو چوارچێوەیەدا تریسکایی وەردەگرێ، بە جۆرێک مەشریق لە بەرامبەر مەغریب داندراوە و وەک چۆن لە خۆرەوە ڕۆشنایی بۆ هەسارەکانی تر دەچێت، بە هەمان شێوە دەرکەوتن تین و وزەکەی لە ئاوابوون زیاترە. لەو سۆنگەوەش ئەدەبیاتی سۆفییانە بە مەبەستەوە نوور لە سیاقی مەشریقەوە بەکار دێنێ. ئەگەرچی بە گوێرەی ئایەتی نووری قورئان (لا شرقية ولا غربية)، نوورەکە بێ شوێنە، بەڵام لە ئاستی مومکینات و بوونەوەردا خۆرهەڵاتن لە خۆرئاوابوون هێزی زیاترە.

جزیری ئەم مەشریقەی بە چڕی ورد کردۆتەوە و لە چوارچێوەی گزنگی بەیانی و ساتی هەڵهاتنی خۆرەکەدا لێکی داوەتەوە، بۆیە لە چەندین شوێن دەربڕینی صوبح و سپێدەی بەکارهێناوە و لە تەکیدا چەمکی نووری بەهێزتر کردووە، ئەمەش دەلالەتە لەسەر ئەم بناغە عیرفانییەی، کە دەروازەیەکی دیکە بۆ چەمکی نوور دەکاتەوە. بە جۆرێک لەگەڵ چەمکی ئەزەلیشدا هاوتا دەبن و دەبنەوە بەشێک لە نووری ئەحمەدی (موحەممەدی)، کاتێک لە زاراوەی سۆفییەکاندا (خۆرهەڵات گوزارشتە لە جیهانی ڕۆح و خۆرئاواش گوزارشتە لە جیهانی جەستە. خۆرهەڵاتی ئەزەل، دونیای ڕۆح، دونیای ئەلەست، هەندێک جار بە خۆرهەڵاتی لاهووتیش گۆ دەکرێ، کە گوزارشتە لە

دونیای لاهووتی کە لە سەرووی جیهانی مەلەکووتەوەیە) [٢٣]. جزیریش بەم شێوەیە بۆی چووە:

سوبحان ژ ڕەمزا خالقی   نوورا سپێدا صادقی
ئاڤێتە قەلبێ عاشقی   لەرزین و تاو و جەذبەدا /٥٢

لە دەقــی تــردا زۆر وردبینــانە جزیــری عیشــقی ڕۆحــانی و خۆشەویستیی ڕاستەقینە دەخاتە چوارچێوەی ئەوانەی، کە بە نووری بەیانیان تاقی دەکرێنەوە. دواتر ئەم نوورە چەندین برین و جەزبە و لەرزین و تا لە کەسەکە دێنێتەوە. هەروەک دەڵێ:

هەر کەسێ موحبەت ژ ڕووحە   موبتەلای نوورا سوبووحە
وی د دل دا سەد جورووحە   جەذبە و لەرزین و تایە /٢٦٣

٢-٢-١-٧. **پەیوەندیی نوور بە ئەزەلییەتەوە:**

مادەم ئەوە ساغکرایەوە کە نووری نوور دوای دروستکردنی زاتی خۆی، نووری ئەحمەدیی دروستکردووە، بۆیە ئەزەلبوون واتە دێرین و هەبوون لە سەرەتاوە و بێ سەرەتایشە، ئەمە دەبێتە خەسڵەتی خودا و لەگەڵ نــووردا بەیەکەوە دەدرەوشــێنەوە. ئەمە وێــڕای ئەوەی لەنــاو زانستی کەلامدا ساغبوونەوەی بۆ دەکرێ، بەڵام بەندیواربوونی لەگەڵ نووردا، ئەو ڕاستییە دووپات دەکاتەوە، کە جزیری بە ئاگاییەوە و پلە دوای پــلە هەمــوو ئەو شــتانەی لە خــوداوە نــزیکن دەیانخــاتە چوارچێوەیەک و دواتر لە ئاقاری نووری ئەحمەدیدا پەیوەندییەکان و بنەمایەکان دەستنیشان دەکات. هەروەک نوور و ئەزەل لە یەک دێڕدا چڕ دەکاتەوە و هەر لە سەرەتاوە ئاوا لە بارەی نوور و ئەزەلییەتی خوداوە دەدوێ:

(الله) سەحەر گاها ئەزەل   یەلموومێ عشقێ شوعلەدا
نوورا جەمالا (لم یزل)   ذاتێ تەجەللایا خوەدا /٥١

٢-٢-٢. **بنەماکانی نوور لە تاریکی (نووری ئیبلیسی):**

هەموو ئەوانەی پێشتر ئاماژەیان بۆ کرا، جۆرێک بوون لە نوور، کە پەیوەنــدییان بە تــاریکییەوە نەبــوو، بەڵکــو لە زاتــی خــوداوە

سەرچاوەیان گرتبوو، کە خودا (واجب الوجود)ە، واتە بوونەکەی پێویستە و پێویستی بە بوونێکی تر نییە کە بوونەکەی لەسەر بوەستێنێ، لەو ڕوانگەشەوە نووری خودا لێرەدا ئەسڵە و هەموو بوونەوەرەکانی تر لەوەوە نوور وەردەگرن، بەتایبەت ڕاستەوخۆ نووری ئەحمەدی یەکەمین تریسکەی بەردەکەوێ.

چەمکە دونیاییەکان، لەوەدا خۆیان گرمۆڵە دەکەن، کە دونیا بەر لە دروستبوونی ئەم شێوەیەی، بریتی بووە لە تەنێکی تاریک، لەم تاریکییەوە ڕووناکی دەرهێنراوە، جا کارلێککردنی ئەم دووانە کارێکی سەختە، بەتایبەتی دەستنیشانکردنی جیاوازییەکان، واتە چۆنیەتی لێک هاوێرکردنی نوور و تاریکی، لەوەشدا مرۆڤ مادەم مومکیناتە و بەشێک نییە لە نووری ئەحمەدی، چونکە (جیهانی تاریک بریتییە لە جەستە)[٢٤]، ئەم جەستەیەش دەبێ بە چەند قۆناغێکەوە بڕوات تا نووری لێ وەدیدەهێنرێ. بۆیە بە پێچەوانەی نووری ئەحمەدی دەبێ هەموو ئەم تەنە ڕۆشنایی بەخشانە بەکاربهێنرێن کە لە بنەڕەتدا ڕۆشنایی لە نووری ڕاستەقینە وەردەگرن، واتە خۆیان ناتوانن نوور و ڕۆشنایی بۆ خۆیان دابین بکەن. کە دەتوانین لەمانەی خوارەوەدا چڕیان بکەینەوە:

(ماهتاب = مانگ، شەو، زوڵف، زەوی، نەفرەت، جەلال، مەغریب)

کە هەریەکێک لەمانە وەربگرین، لەو ڕۆشنتر هەیە و پشتیان بە ڕۆشنایی ڕاستەقینە بەستووە، کە لە تەوەرەی نووری ئەحمەدی ئاماژەمان بۆ کردن. بەڵام ئەوەی گرنگە لێرەدا ئەوەیە شیعری سۆفییانە بەگشتی و شیعری مەلای جزیری بەتایبەتی زۆر وردبینانە ئەم ڕوانینەیان بەرجەستە کردووە، بە جۆرێک ماهتاب کە ڕووناکی لە خۆر وەردەگرێ و بەهۆی خۆرەوە دەتوانێ تریسکاییەکانی پەخش بکات، بۆیە شاعیر چونکە خۆی بە کەسێکی مومکینات دەزانێ و هێشتا دڵ و دەروونی ڕۆشن نەبۆتەوە، خۆی دەخاتە لایەنی "مانگ" ماهتاب و یار و دڵبەریش دەخاتە لایەنی "خۆر" ئافتاب، کە نووری ڕاستەقینە و

ئەحمەدییە. لەلایەکی تر ئەگەر (نووری ئەحمەدی) نوورێک بێت خودا بە خەسڵەتی (جەمال) کەشفی ناو دڵ بکا، ئەوا بۆ سەر زەوی کە شەو و زوڵف لە تاریکیدا هاوبەشن، ئەگەر (خودا بە جەلالی خۆی ڕوانییە دڵ ئەوا دڵەکە فانی دەکا و دواتر مەحو دەبێتەوە) [٢٥] فانیبوونیش لە دونیا و سەرزەمین هەیە. وێڕای ئەمەش چونکە مەغریب نیشاندانی ئاوابوونی نوورە، هێزو تینی نوورەکە وەک تینی نووری بەیانیان نییە، بۆیە ئەمەش ئەو گوزارشتەی لێ دەکرێ کە نوورێکە لەگەڵ تاریکیدا بەیەکەوە دەخولێنەوە و وەک بینینی جیابوونەوەی ڕووناکییە لە تاریکی. ئەمەش کەم تا زۆر جزیری داویەتیە پاڵ خۆی و هەمیشە هەوڵی داوە بگاتە ئەو پلەیەی کە نووری ئەحمەدی لە دڵیدا بەرجەستە بکات:

یەک د زاتێ سوڕ شرینان بوو جەمال و حوسن و سوڕ
یەک د قەلبێ ئەهلێ دل نارو جەلال و جەذبە بوو /٢٩٦

یان:

زوڵف چوونە سەر نوورا زەلال جارەک وەرە بایێ شەمال
بسکان ژ سەر دێمێ ڤەمال زولفان لەسەر جوهتێ ئەسەد/ ١٣٥

یان:

ژ هەردو چەشمێن تەی مەست و خوونریز
نوورا دو چەشمان کێ دی سەلامەت/٩٩

لەلایەکی تر چاو و زوڵف بە نیشانەی ئیبلیس دەخەملێنرێن و زیانیان هەیە، بەوەی (ئەسکەندەر بە دوای ئاوی حەیاتەوە بوو بەچاوێک بە دوای کەوت کە لە تاریکیدا جێگیر بوو)[٢٦] بۆیە هەر ڕووناکییەک لە تاریکایی زوڵف و چاوەوە سەرچاوە بگرێ، بە واتای نوورێکە لە تاریکی دروست بووە. جزیریش ئەمەی ڕوون کردۆتەوە و کرداری وێرانکردنیان دەداتە پاڵ:

عالەمێ وێران دکن زوڵفێن ژ ڕەنگێن عەنبەری
چەرخ و پەروازێ ددن جارەک ل بایێ ڕاست و چەپ/٨٣

یان نوور دەرهاتن لەسەر شەو (شەب):

جەبهەت کەشفی ژ صوبحێ صادیق

نووری کوڤەدا ژ سەر شەبێ داج/۱۰۹

یان:

ئەرواحێ موقەددەس شەبێ قەدران تە دخوازن

نوورا تەیە مصباحێ د قەندیلی حەرەم دا / ۳۲

لە دێڕێکدا (جزیری) دوو لایەنی نووری ئەحمەدی و نووری ئیبلیسی ڕوون دەکاتەوە و بەشێک لە بنەماکانیان دەخاتە ڕوو، وەک دەڵێ:

مە کوفری دی د ئیسلام بێ	**ژ شەرقێ ظوڵمەت و شام بێ**
ژ زولفان عەنبەرێ خام بێ	**کنارێ خاڵ و نیشانێ**
دو زوڵفی عەنبەر ئەفشانن	**دو لەعلێ شەککەرەستانن**
دو چەشمێ سیحرێ فەتتانن	**دلێ من وان خەدەنگ دانێ/۳۲۲**

لێرەدا بۆ کوفر زوڵمەت و شام (ئێوارە= مەغریب) و زوڵف و چەشمی بەکارهێناوە و لە بەرامبەریشدا بۆ ئیسلام (شەرق و شەککەر و خاڵ) ی بەکارهێناوە، کە بەڵگەن لەسەر پیادەکردنی واتا جیاوازەکانی نوور لەلای مەلای جزیریدا.

ئەنجام:

لە کۆتایی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

١- جزیری پێچەوانەی حاڵەتێکی مەولانای ڕۆمی، ناری نەکردۆتە دژی نوور، بەڵکو هاوشێوەی غەزالی تێگەیشتنی بۆ فتیلەی ئایەتەکەی نوور بریتییە لە سووتان بەرەو گەیشتن بە وەسڵ و یار و نووری نوور، کە ئەمەش هەنگاوێک زیاتر لە خودا و نووری ئەحمەدی نزیک دەبێتەوە.

٢- جزیری هاوشێوەی سۆفییەکان نوور لەگەڵ بادە و شەڕابی ئیلاهی هاوتا دەکات و پێی وایە پێش ئەوەی بوونەوەر بخولقێ نوور هەبووە، بۆیە نوور لەگەڵ خودا یەکسان دەکات.

٣- جزیری زیاد لە ١١٥ جار وەک فریکوێنس وشەی (نوور)ی پاتکردۆتەوە، کە تەنیا لە قەسیدەی (الله سەحەر)دا ٣٧ جاری هێناوە، ئەمەش بایەخی زیاد لە ڕادەبەدەری جزیرییە بۆ تێگەیشتن و سەرسامبوون بەم وشەیە.

٤- جزیری لە بەکارهێنانی سیاقی نووردا زۆر کارزانانە نووری نوور (نووری ئەحمەدی) لە نووری تاریک (نووری ئیبلیسی) جیاکردۆتەوە و پەیڕەوی هەموو ئەو بنەمایانەی کردووە کە ئەم نوورانە لەگەڵ هاوتاکانیان دێن، بۆیە لە نووری نووردا کە نووری ئەحمەدییە لەگەڵ چەمکەکانی عەرش، ئافتاب، ئەزەل، خەتوخاڵ، جەمال پەیوەستی کردوون و لە نووری ئیبلیسیشدا پێچەوانەی بونیادەکانی پێشوو، لەگەڵ جەلال و چەشم و زوڵف و عیشقی زەمینیدا بەندیواری کردوون، ئەمەش دەرخەری ئەو ڕاستییەیە جزیری بە هۆشیارییەوە مامەڵەی لەگەڵ شێوەکانی نوور کردووە، دواتر سەری کێشاوە بۆ چنینێکی جوان لەناو چوارچێوەی دەقی شیعریدا.

پەراوێزەکان:

* جزیـری، نـاڤێ وی (ئەحـمەد)ە و نـاڤێ بـابێ وی (مـحەمەد)ە، خەڵکـێ (جزیـرا بۆتـان)ە. ل سـالا (٩٧٥)ی مشـەختی بەرانـبەری (١٥٦٧-١٥٦٨) زایینـی ژ دایـک بـوویەو ل سـالا (١٠٥٠)ی مشـەختی، بەرانـبەری (١٦٤٠)ێ زایینـی چـوویە بەر دلوڤانیـا خـودێ. شـێخ ئەحـمەدێ جزیـری ناسـناڤێن (مەلـێ، مەلاو نیشـانی) و هوزانێن خودا بکارئینایینە.

دەمــێ ژی یــێ وی (٣٢) ســال، ل گونــدێ (ستربا‌ســێ) ل نزیکــێ ئــامەدێ- و ژ مەلایەکی دبێژنێ: (مەلا طاها) ئیجازا مەلاتیێ وەرگرت و بوو مەلایەکێ دوازدە علم، و بوو ئێک ژ سەیداێن مەدرەسا (سۆر) ل جزیرێ.

مەلایـێ جزیـرە بـێ دووندەهــ بـێ چـووی چـونکی ژن نەئینـابوو و گـۆرا وی یـێ د سەرداڤەکیڤە ل ئاڤاهیێ مەدرەسا (سۆر).

(دیوانـا مەلایـێ جزیـری، تەحسـین ئیبـراهیم دوسـک، چاپا دووێ، چاپخانـا وەزارەتـا پەروەردێ/ هەولێر، دەزگەها سپیریز یا چاپ و وەشـانێ/ دهۆک، ٢٠٠٥، ل ١٩-٢٦.

** بـۆ ئەم لێکـۆڵینەوەیە دیـوانی مەلای جزیـری، سـاغکردنەوەی تحسـین دۆسـکی، کـراوەتە کەرەسـتە و لەبەر زۆر هـاتنی نموونەکـان، پەراوێزمـان بـۆ دانەنـاوە و دوای هەر نموونەیەک بە ژمارە ئاماژەمان بە لاپەڕەکەی کردووە.

١- سورة النور، ئایەتی٣٥.

٢- لەوانە:

أ- بە واتای ئایینی ئیسلام لە ئایەتی (یریدون لیطفئوا نور الله) ژمارە ٨ی سـورەی الصف و ژمارە ٣٥ی سورەی نوور.

ب- نوور بە واتای بڕوا و ئیمـان لە ئـایەتی١٢٢ی سـورەی ئەنعـام و ٢٨ی سـورەی الحدید و ٢٥٧ی بەقەرە.

ج- بە واتای ڕێنماییکەر لە ئایەتی ژمارە ٣٥ی سورەی نور.

د- بە واتای پێغەمبەر هەر لە ئایەتی پێشوو .

هـ- بە واتای ڕووناکایی ڕۆژ لە ئایەتی ١ی سورەی ئەنعام.

و- بە واتای ڕووناکایی مانگ لە ئایەتی ١٦ی سورەی نوح.

ز- بە واتـای ڕووناکـایی بـڕوادار لەسـەر پـردی سـیرات لە ڕۆژی دوایی، لە ئـایەتی ١٢ی سورەی الحدید.

ح- بە واتـای ڕوونکـردنەوەی حەڵاڵ و حەڕام لە تەوڕاتـدا لە ئـایەتی ٤٤ی سـورەی مائیدە، ٩١ی ئەنعام، ٤٨ی ئەنبیا.

ط- بە واتای قورئان، لە ئایەتی ١٨ی سورەی التغابن .
ي- بە واتای نووری خودا لە ئایەتی ٦٩ی الزمر.
بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە تەفسیرەکانی قورئانی پیرۆز، هەروەها توێژینەوەی (الفاظ النار والنور في القرآن الكريم، د.ايمان صالح سعدي، ئینتەرنێت) .
٣- المعجم الأوسط، أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، تحقيق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبدالمحسن بن إبراهيم الحسيني، دار الحرمين - القاهرة، ١٤١٥، ج٦، ص٢٧٨.
٤- مشكاة الانوار ضمن مجموع رسائل الامام الغزالي، دار الكتب العلمية، ط٤ بيروت، ٢٠٠٦م، ص١٧. هەروەها (نواورى هاى نسفى در ايه نور، دكتر محمد رضا يوسفى، الهه حيدرى جونقانى، مجله متن شناسى ادب فارسى (علمى - پژوهشى)، دانشكده ادبيات و علوم انسانى، دانشگاه اصفهان، دورهء جديد، شماره٢ (پياپى ١٤) تابستان ١٣٩١، ص١٢٧.

٥- نماد نور در ادبيات صوفيانه، بهمن نزهت، مطالعات عرفانى (مجله علمى- پژوهشى) دانشكده علوم انسانى دانشگاه كاشان، شماره نهم، بهارو تابستان ٨٨، ص١٦٣-١٦٧.
٦- فرهنگ اصطلاحات تعبيرات عرفانى، دكتر سيد جعفر سجادى، چاپ نهم، چاپ افست گلشن، انتشارات طهورى، تهران، ١٣٨٩، ص٧٧٢-٧٧٣.
٧- لەو سۆنگەیەوە ناوی سوهرەوەردی و نەسەفی دەهێنین، کە بە تەنیا یەک جۆر نووریان باس نەکردووە، جزیری بە کاریگەریی ئەم پێشڕەوانە و پێشڕەوانی تر نووری دابەشکردووە، ئەگەرچی لە هەموو بڕگەکانیشدا وەک یەک نەبن، بەڵام بیرۆکەی پۆلێنکردنەکە هی پێش جزیرییە. هەر بۆ نموونە سوهرەوەردی پانزە جۆر نوور باس دەکات و دەیانخاتە بواری بڕینی سلووک لای ئەهلی سلووک و هەر نوورێک لەوان پلەیەکە لەو سلووکەدا و ئاکامەکەیشی بۆ خواچوونە، وەک نوری ئەهلی مەعریفەت و ئەهلی بیدایەت و ئەهلی بەصیرەت و نوورێک کە چێژبەخشە و نوورێک کە لە دەماغ جێگیر دەبێ و نوورێک لە گەرماوگەرمی ویصال دێت و نوورێک ....هتد. بڕوانە (فرهنگ اصطلاحات تعبيرات عرفانى، ٥١W).
٨- انواع و مراتب كاربرديهاى نور در مثنوى، دكتر رضا روحانى، الهام عربشاهى كاشى، پژوهشهاى زبان و ادبيات فارسى (علمى – پژوهشى) دانشكده ادبيات

علوم انسانی- دانشگاه اصفهان، دوره جدید، سال سوم، شماره٣، (پیاپی ١١)، پاییز ١٣٩٠، ص٢٩.
٩- استعاره نور در دیوان شمس، مینا بهنام، پژوهشی نقد ادبی، فصلنامه علمی، سال دوم، شماره ١٠، تابستان ١٣٨٩، ص١٠٨.
١٠- بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە فەرهەنگەکانی سۆفیگەری لەبابەت زاراوەکانی شەڕاب، بەتایبەتی: فرهنگ اصطلاحات تعبیرات عرفانی دکتر سید جعفر سجادی، چاپ نهم، افست گلشن، ١٣٨٩.
١١- مراتب انوار و تطبیق ان با نصوص عرفانی و شعر مولوی، محبوبه عبداللهی اهر، فصلنامه علمی پژوهش کاوش نامه، سال یازدهم، شماره ٢١، ١٣٨٩، ص١٩٤.
١٢- فلسفه العشق الالهي فی شعر الجزيري، محمد امين دوسكي، راجعه وقدم لە د. محمد بكر، منشورات وزارة الثقافة، دهوك، ٢٠٠٠، ص١٢٥.
١٣- مراتب انوار و تطبیق ان با نصوص عرفانی و شعر مولوی، سەرچاوەی پێشوو، لا ٢٠٢ .
١٤- لەبەر سنووری باسەکە ناتوانین بە درێژی لەسەر ئەم چەمکانە بدوێین. بۆ زیاتر زانیاری لەبارەی حەقیقەتی موحەممەدی بڕوانە: ڕەنگدانەوەی کەسێتی و دنیابینی حەللاج لە شیعری کلاسیکی کوردی و فارسیدا بەتایبەت لای مەحوی و حافزی شیرازی، سەبور عەبدولکەریم (شکار)، سلێمانی ٢٠٠٩، لا١٦٩-١٩٢.
١٥- نور سیاه پارادوکس زیبای عرفانی، محمد رضا یوسفی، الهه حیدری، مجله ادیان و عرفان، سال چهل و پنجم، شماره دوم، پایزو زمستان ١٣٩١، ص١٧٦.
١٦- فەرهەنگی سۆفییانەی دیوانی جزیری و مەحوی، د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر٢٠١٠، لا١٣٥.
١٧- نور و مباحث مشترک ان در فلسفه اشراق و شعر مولوی، محبوبه عبدالهی اهر، فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی اینه معرفت، دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ١٣٨٧، ص١٢٠.
١٨- فەرهەنگی سۆفییانەی دیوانی جزیری و مەحوی، سەرچاوەی پێشوو، لا١٧٢.
١٩- رواه الطبراني في معجمه الأوسط ج ٦/ ص ١٥٣ حديث رقم: ٦٠٦٢.
٢٠- رواه الخطيب/جامع الأحاديث القدسية/ ١/ص١٥٤.
٢١- فەرهەنگی سۆفییانەی دیوانی جزیری و مەحوی، سەرچاوەی پێشوو لا١٣٠.
٢٢- فرهنگ اصطلاحات تعبیرات عرفانی، دکتر سید جعفر سجادی، چاپ نهم، افست گلشن، ١٣٨٩،ص٧٣٣.

٢٣- سەرچاوەی پێشوو لا٧٢٥.
٢٤- سهروردی شیخ اشراق مدیحه سرای نور، نگارش عطاءالله تدین، چاپ چهارم، انتشارات تهران، ١٣٨٨. ص٢٠٦.
٢٥- الجمال وجلال الجمال في القرآن الكريم من منظور صوفي وانعكاسهما في الزخرفة الاسلامية، د. ضاري مظهر صالح، الطبعة الاولى، بغداد٢٠١٣، ص٢٦.
٢٦- فرهنگ اصطلاحات تعبیرات عرفانی، ص٣٠٤.

سەرچاوەکان

دوای قورئانی پیرۆزو فەرموودەکانی پێغەمبەر (د.خ).

یەکەم : بە زمانی کوردی

کتێب:
١- دیوانا مەلایێ جزیری، بەرهەڤکرن: تحسین ابراهیم دوسکی، چاپا دوویێ، دەزگای سپیریز ، دهۆک، ٢٠٠٥.
٢- رەنگدانەوەی کەسێتی و دنیابینی حەللاج لە شیعری کلاسیکی کوردی و فارسیدا بەتایبەت لای مەحوی و حافزی شیرازی، سەبور عەبدولکەریم (شکار)، چاپی یەکەم، ، چاپخانەی کەمال، سلێمانی ٢٠٠٩.
٣- فەرهەنگی سۆفییانەی دیوانی جزیری و مەحوی، د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر،٢٠١٠.

دووەم: بە زمانی فارسی:

کتێب:
١- سهروردی شیخ اشراق مدیحه سرای نور، نگارش عطاءالله تدین، چاپ چهارم، انتشارات تهران، ١٣٨٨.
٢- فرهنگ اصطلاحات تعبیراتی عرفانی، دکتر سید جعفر سجادی، چاپ نهم، افست گلشن، ١٣٨٩.

گۆڤار:
١- استعاره نور در دیوان شمس، مینا بهنام، پژوهشی نقد ادبی، فصلنامه علمی، سال دوم، شماره ١٠، تابستان ١٣٨٩.
٢- انواع و مراتب کاربردیهای نور در مثنوی، دکتر رضا روحانی، الهام عربشاهی کاشی، پژوهشهای زبان و ادبیات فارسی (علمی- پژوهشی) دانشگده ادبیات

علوم انسانی- دانشگاه اصفهان، دوره جدید، سال سوم، شماره٣، (پیاپی ١١)، پاییز ١٣٩٠.
٣- مراتب انوار و تطبیق ان با نصوص عرفانی و شعر مولوی، محبوبه عبداللهی اهر، فصلنامه علمی پژوهش کاوش نامه، سال یازدهم، شماره ٢١، ١٣٨٩.
٤- نماد نور در ادبیات صوفیانه، بهمن نزهت، مطالعات عرفانی (مجله علمی- پژوهشی) دانشکده علوم انسانی دانشگاه کاشان، شماره نهم، بهارو تابستان ١٣٨٨.
٥- نواوری های نسفی در ایه نور، دکتر محمد رضا یوسفی، الهه حیدری جونقانی، مجله متن شناسی ادب فارسی (علمی - پژوهشی)، دانشگده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، دورهء جدید، شماره٢ (پیاپی ١٤) تابستان ١٣٩١.
٦- نور سیاه پارادوکس زیبای عرفانی، محمد رضا یوسفی، الهه حیدری، مجله ادیان و عرفان، سال چهل و پنجم، شماره دوم، پایزو زمستان ١٣٩١.
٧- نور و مباحث مشترک ان در فلسفه اشراق و شعر مولوی، محبوبه عبدالهی اهر، فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی اینه معرفت، دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ١٣٨٧.

سێیەم: بە زمانی عەرەبی

کتێب:
١- الجمال وجلال الجمال في القران الكريم من منظور صوفي وانعكاسهما في الزخرفة الاسلامية، د. ضاري مظهر صالح، الطبعة الاولى، بغداد،٢٠١٣.
٢- فلسفه العشق الالهي في شعر الجزيري، محمد امين دوسكي، راجعه وقدم له د. محمد بكر، منشورات وزارة الثقافة، دهوك، ٢٠٠٠.
٣- مشكاة الانوار ضمن مجموع رسائل الامام الغزالي، دار الكتب العلمية، ط٤ بيروت، ٢٠٠٦.
٤- المعجم الأوسط، أبو القاسم سليمان بن احمد الطبراني، تحقيق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، ج٦، دار الحرمين - القاهرة ، ١٤١٥.

ئینتەرنێت:

الفاظ النار والنور في القرآن الكريم، د. ايمان صالح سعدي
www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId ٤٢٣٦٧=

پوختەی توێژینەوە

نوور و شێوەکانی لە شیعری (مەلای جزیری)دا، ناونیشانی ئەو لێکۆڵینەوەیە، کە هەوڵی داوە لە ڕەهەندێکی عیرفانییانە لە چەمکی (نوور) بکۆڵێتەوە، بەو پێیەی نوور وەک دیاردەیەکی نێو شیعری ڕۆژهەڵات و شیعری نەتەوە مسوڵمانەکان و لەنێویشیاندا شیعری کلاسیکی کوردی ڕووبەرێکی فراوانی بەرجەستە کردووە. باسەکە وێڕای ئەوەی لە تەوەری یەکەمدا تیشک دەخاتە سەر چەمکی نوور لە سەرچاوەی ئیسلامی لە هەریەکە لە قورئانی پیرۆز و فەرموودەکانی پێغەمبەر و کەلەپووری ئیسلامی. لە تەوەری دووەمدا شیعرەکانی جزیری وەک نموونە وەرگیراون، بەهۆی ئەوەی جگە لەوەی ناوبراو عاریفێکی گەورەی سەردەمی خۆی بووە، ئەم چەمکەشی فەرامۆش نەکردووە، بۆیە نوور وەک بنەمایەک بۆ ڕاڤەکردنی جودا لە سیاقدا چەند شێوەیەک لەخۆدەگرێ، لەوانە بنەمای نووری نار، نووری بادە، نووری خودا، نووری ئەحمەدی، نووری بەرزەخی. دواتر لەناو لقەکانی نووردا هەردوو لقی نووری نوور کە بە نووری ئەحمەدی ناسراوە لەگەڵ نووری تاریکی کە بە نووری ئیبلیسی ناسراوە باسیان لێوەکراوە، لە یەکەمیاندا وەک بنەما پەیوەندیی لەگەڵ چەمکەکانی (ئافتاب و ڕۆژ و عەرش و جەمال و ئەزەل و مەشریق و خەت و خاڵ) و لە دووەمیشیاندا پەیوەندیی لەگەڵ جەلال و چەشم و زوڵف و مەغریب لێی کۆڵدراوەتەوە. باسەکە هەوڵی داوە واتایەکی دیکە بۆ هەریەکە لە سیاقی هاتنی ئەم چەمکە بدۆزێتەوە و لە ڕوانگەیەکی تەئویلییانە و بەسوود وەرگرتن لە چەمکە عیرفانییەکان دیوە شاردراوەکانی بخاتە ڕوو.

وشەی کلیلی: نوور، نووری نار، نووری ئەحمەدی، مەلای جزیری

ملخص البحث

هذه الدراسة الموسومة بـ (النور وأشكاله في شعر ملا الجزيري) محاولة لدراسة مفهوم (النور) من منظور التصوف والعرفان، علما بأن النور ظاهرة بارزة في النصوص الشرقية، واحتل مساحة كبيرة فيها، ولاسيما في النصوص الإسلامية، ومن بينها النصوص الكوردية القديمة. وقسمت هذه الدراسة على محورين، ففي المحور الأول أخذ بعين الاعتبار مفهوم النور في القرآن والمصادر الإسلامية التراثية. أما المحور الثاني فقد تناول نصوصا من أشعار ملا الجزيري الكوردية للتطبيق، إذ إنه يعد من أهم الشعراء الكورد الصوفيين، فقد استعمل مفهوم النور بكثرة وبأشكال متعددة، مثل (نور النار، ونور الخمر، ونور الله، ونور البرزخ، والنور الأحمدي)، ثم عرض البحث أقسام النور ومن بينها نور النور (النور الأحمدي)، ونور النور الصادر من الظلام (النور الإبليسي). تحدثنا في النور الأحمدي عن علاقة النور بكل من (الشمس، والنهار، والعرش، والجمال، والأزل، والمشرق، والخال والخط)، أما في النور الإبليسي فتناولنا علاقة النور بكل من مفهوم الجلال والعين وشعر المرأة. وحاولنا في كلا المحورين أن نكشف عن معان أخرى لكلمة النور بسياقات مختلفة وبتأويلات تراثية من خلال الاستعانة بقواعد عرفانية قديمة.

Abstract

Noor and its types in Melay Ciziri's poetry is the title of this research in which the researchers explore the concept of *noor* from the viewpoint of Sufism. Since *noor* is a practise widely used in the literature of the Muslim cultures and people, including Kurdish, a special argument is debated in this research. This research comprised on two parts. The first part highlights the concept of *noor* from the wealth of Islamic resources that includes Quranic verses and the Prophet's sayings. The second part, however, examples of Ciziri's poems are shown as cases for analysing. It is also shown that Ciziri, as a Sufi poet, paid a great respect to *noor* in his poetic works.

The researchers discussed *noor* and its variations, which include *noori nar, noori bada, noori Khuda, noori ahmadi* and *noori barzakhi*, in this research. They then discourse about both mainstream styles of *noor*: first, is *noori noor*, which is known as *noori ahmadi*; second, is dark *noor,* which is also known as *noori Iblisi.* In *noori noor,* the first style, the researchers discuss the links between *noori noor* and its relation to these concepts: *aftab, roj, arsh, jamal, ezel, mashriq and khatukhal.* In the second style, dark *noor*, links to concepts such as *jalal, chashm, zulf and makhriq* is discussed. The researchers argue to define *noor* from the viewpoint of Sufism and give another meaning to the contemporary research methodology in Ciziri's work.